

100 години от рождението на португалския драматург Жайме Салазар Сампайо

The Centenary of the Birth of Jaime Salazar Sampaio

Сони Бохосян

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Soni Bohosyan

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Със сигурност Франция е първата държава, която изниква в съзнанието ни, когато става въпрос за театър на абсурда, защото т. нар. нов театър се ражда именно в малките театри из Латинския квартал. Абсурдисткото движение обаче не подминава и далечна Португалия. Сред най-ярките представители на португалския театър на абсурда се нареждат Елдер Прища Монтейро, Мигел Барбоза и Жайме Салазар Сампайо (1925–2010), чиято 100-годишнина от рождението ще бъде отбелязана на 5 май тази година.

Жайме Салазар Сампайо е лесничей по образование, но отдава живота си на писането. Творческият му път започва от поезията. Успява да издаде шест стихосбирки, първата от които е публикувана през 1949 г., а през 2007 г. португалският писател и университетски преподавател Луиш Валенте Роза съставя и една антология със стихотворения на автора. Сампайо пристъпва и към прозата – под неговото перо се появяват „Роман за една зелена роза“ (*O Romance de uma Rosa Verde*) и „Железопътната линия към Синтра“ (*O Ramal de Sintra*)¹, но драматургията се оказва жанрът, в който открива себе си и чрез който се налага в съвременната португалска литература. Бихме могли дори да твърдим, че се вписва в онова поколение португалски майстори на литерату-

¹ Оттук нататък преводите на всички заглавия на Жайме Салазар Сампайо, както и на критическите текстове са мои. – С. Б.

рата, които, както ги описва Яна Андреева, променят облика на португалската литература във втората половина на XX в. и излизат извън границите на лузофонското пространство (вж. Андреева, 2010: 18), заради общочовешките теми, които неотлъчно присъстват в драматургичното му творчество – любовта, (не)възможното съжителство, търсенето на Другия и на щастието, надеждата, страха, лудостта, самотата и смъртта. Ала какво се крие още зад твореца и човека Жайме Салазар Сампайо?

Редица изследователи, както предстои да се убедим, поддържат идеята, че той работи в сферата на театъра на абсурда, но не къса връзката и с реализма. Може би това не е толкова изненадващо, предвид факта, че превежда на португалски език в сътрудничество с Артур Рамош, изтъкнат португалски театрален, филмов и телевизионен режисьор и преводач, някои от най-значимите автори в тази област. Двамата заедно работят над преводите на „Рожден ден“ и „Стаята“ на Харолд Пинтър. Самият Рамош поставя втората пиеса на сцената на Театър „Авенида“ в Лисабон през 1967 г. През 1968 г. Сампайо превежда „О, щастливи дни“ на Самюъл Бекет, която впоследствие бива поставена от различни режисьори в няколко театъра из Португалия, а по молба на Жорже Силва Мело, друг виден португалски актьор, режисьор и драматург, за Театър „Корнукопия“ превежда „На дъното“ от Максим Горки.

Драматургичното творчество на Жайме Салазар Сампайо включва над 60 пиеси. Първата от тях излиза от печат през 1946 г. в сборника „Блок“ (*Bloco*) и носи заглавието „Приближаване“ (*Aproximação*). За нея авторът споделя, че е била забранена от диктатурата точно когато режисьорът Джино Савиоти е щял да я постави (Sampaio in Fadda, 2006: 26). Провалът на този проект отчайва Салазар Сампайо до краен предел и авторът не посяга към драматургичния жанр около петнадесет години. Все пак след този труден период успява отново да събере смелост и през 1968 г. публикува първия си сборник „Вестготите“ и други пиеси“ (*Os Visigodos e Outras Peças*), а през 1974 г. излиза книгата „Шест пиеси“ (*Seis peças*). Няколко години по-късно, през 1979 г. се появява пиесата „Неподвижният пътешественик“ (*O Viajante Imóvel*), издадена в самостоятелна книга. През 1985 г. обединява в общо издание произведенията „Фернандо (може би) Песоа“ и „Племенникът“ (*Fernando (talvez) Pessoa. O Sobrinho*). Десет години по-късно, през 1995 г., отново обединени в общо издание се появяват „Брат ми Аугушто“ и „Тук, преминавайки“ (*O Meu Irmão Augusto. Aqui de Passagem*). През 1997 г. излиза от печат „Раздвоен човек“ (*Um Homem Dividido*), а през 1998 г. – „Театър, все още“ (*Teatro, Ainda*). В периода между 1997 и 2010 г. пиесите, споменати дотук, заедно с всички останали драматургични произведения на автора биват обединени в общо пет тома със заглавие „Събрана драматургия“ (*Teatro Completo*). Година преди кончина на драматурга, през 2009 г., излиза от печат книгата „Магически фенер – двадесет и три кратки кратички съкратени пиеси“ (*Lanterna Mágica – vinte e três*

peças curtas curtinhas encurtadas), включваща последните му произведения, останали извън „Събрана драматургия“.

През годините работата на Жайме Салазар Сампайо се превръща в обект на анализ от страна на различни изследователи в областта на литературознанието, а коментарите на режисьори, десетките постановки в Португалия и зад граница и наличието на преводи на някои от произведенията му свидетелстват за живия интерес, който авторът е будел по време на целия си творчески път. В „Най-важното за Жайме Салазар Сампайо“ (*O Essencial sobre Jaime Salazar Sampaio*) Дуарте Иво Круш, изтъкнат литературен критик, един от най-големите изследователи на драматурга, споделя, че авторът без колебание има сигурна представа за сцената, още докато пише своите пиеси, което е резултат от дългогодишния му сценичен опит, и описва пиесите на Сампайо като произведения с голям усет за диалог, успешно съгласуване на темите с основната естетика, уравновесено преминаване от абсурда към реализма, наличие на борба срещу индивидуалното или колективното потисничество и защитата на човека, но със скептично и разочаровашо виждане относно човешката съдба (Cruz, 2005: 8).

Себастиана Фада, автор на няколко книги и множество научни статии, посветени на авторовото творчество, подкрепя идеята на Дуарте Иво Круш за това, че Сампайо остава верен на абсурдисткото течение, а залитанията към различни по характер творби са се появили в периода след падането на диктатурата в Португалия и са създадени във връзка с обстоятелствата (Fadda, 1998: 311–312). Друго мнение относно драматургията на Жайме Салазар Сампайо откриваме при именития португалски режисьор, драматург и театрален критик Жорже Силва Мело. Мело твърди, че става въпрос за „минорен театър, приличен на най-тъжната музика, съставена от недоловими акорди“ (Melo, 2006: 141–143). Друг режисьор, работил години наред с Жайме Салазар Сампайо, Карлош Паниагуа Фетейро, твърди, че най-същественото в творчеството на драматурга е онзи „камерен, съкровен театър“ (Feteiro, 1974: 241), а прочутият португалски театрален критик Карлош Порто, написал критическата рецепция относно първите два тома на Събрана драматургия, подчертава, че Жайме Салазар Сампайо умело пише пиеси с политически характер. Все пак обаче Порто твърди, че театърът на Сампайо „резонира по-силно в случаите, в които представя характерната идентичност на човешките взаимоотношения“ (Porto, 2000: 426). За Карлош Порто Жайме Салазар Сампайо се отличава от другите драматурзи и заради това, че пише „в“ театър, а не за театър, и репликите на персонажите му не трябва да бъдат разделени от съпътстващите ги дидаскалии, защото текстът е действителност върху чернова, която само чака преминаването си към сценична реализация (Porto, 1977: 80).

За творчеството си Жайме Салазар Сампайо печели Голямата награда за театър от Португалската асоциация на писателите за пиесата „Раздвоен чо-

век“ през 1997 г., през 1998 г. получава Награда за отдаденост на кариерата, присъдена от Португалската асоциация на писателите, и през 2005 г. министерството на културата на Португалия го отличава с Медал за принос към културата. Последното отличие е оповестено в брой 138 от 20 юли 2005 год. на *Diário da República* (държавният вестник на Португалската република), където пише, че „В съответствие с официално съобщение от Министъра на културата от 5 май 2005 г. Медал за принос към културата се присъжда на поета, белетрист и драматург Жайме Салазар Сампайо като признание за безценната му работа и живот, посветен на театъра, литературата и португалската култура в продължение на 60 години и по случай 80-годишнината му.“ (*Diário da República*, 2005: 10 559).

Ако се насочим към прегледа на театралната рецепция на авторското творчество, трудно бихме се въздържали от това да не го определим като един от най-поставяните драматурзи в Португалия, въпреки че самият Сампайо в „Пътищата на един драматург“ (*Percursos de um Dramaturgo*) изрично моли потенциалните си изследователи да не го описват като най-представяния в страната драматург (Samraio, 2003: 46). Въпреки тази молба обаче е невъзможно да разгледаме подробно всяка една постановка по негови текстове. Затова ще се спрем само на ключовите моменти от театралната реализация на пиесите му.

През 1961 г. за първи път се появява представление по пиеса на Жайме Салазар Сампайо – „Рибарят и въдицата“ (*O Pescador à Linha*). Поставена е от Артур Рамош в Национален театър „Д. Мария II“ в Лисабон. Няколко години по-късно, през 1969 г., Рамош отново посяга към текст на Сампайо и поставя „Вестготите“ (*Os Visigodos*) в Кинотеатър „Капитолио“. През 1975 г. започва плодотворното сътрудничество между Жайме Салазар Сампайо и Независимия театър на Лоуреш, като за първи път се поставя пиесата „Откриването на статуята“ (*A Inauguração da Estátua*) под режисурата на Карлош Паниагуа Фетейро. Независимият театър на Лоуреш обединява аматьорски трупи, а Сампайо особено е симпатизирал на аматьорите и често е пишел за тях.

През 1980 г. в Португалската асоциация на писателите е поставена пиесата „Племенничките“ (*As Sobrinhas*, написана през 1968 г.). Спектакълът е представен в рамките на цикъла от срещи на тема „Панорама на културния и артистичен авангард в Португалия“ с фокус върху театъра, киното, литературата и музиката. Към същия текст посягат Любителската театрална трупа на Кортеш през 1985 г. в рамките на Любителския театрален фестивал на Община Лейрия. Аугушто Тело, португалски режисьор и актьор, директор на театъра на Порталегре, поставя „Племенничките“ и представлението участва в V Международен театрален фестивал на Алмада. Пиесата има още няколко постановки в страната. От 25 март до 15 май 1983 г. в Национален театър „Д. Мария II“, в зала „Гарет“, е игран спектакълът „Фернандо (може би) Песоа“

по едноименната пиеса на Салазар Сампайо. Режисурата и сценичната адаптация са на Артур Рамош.

През 1984 г. е поставена пиеса със заглавие „Магдалена чете писмо“ в Театър на Байро Алто по текста „Магдалена“ (от 1981 г.). Режисьор е Рожерио де Карвальо. Година по-късно същата пиеса е представена на Театралния фестивал в Сетубал от Театър „Болсо“. „Магдалена“ е може би една от най-поставяните пиеси на автора. През 1991 г. тя намира реализация в Кино-театър „Д. Жоао V“ по време на петото издание на Театралния цикъл на португалските писатели. Режисьор е самият Жайме Салазар Сампайо, а актрисата, която изпълнява ролята на Магдалена е Матилде Канямеро. През 1995 г. Жоао Лазаро работи с актрисата Амилия Барето по същия текст в театър „Те-Ато“ и през 1999 г. представление по пиесата „Магдалена“ на Салазар Сампайо отново участва в Международния театрален фестивал в Порталегре. По данни на платформата „Португалска драматургия от XX в. и XXI в.“ (*Dramaturgia portuguesa dos séculos XX e XXI*) „Магдалена“ е преведена на английски, френски и италиански.

Театърът на Порталегре поставя „Разединеният човек“ (*Um Homem Dividido*) и участва в Международния театрален фестивал в Порталегре през 1999 г., а през 2001 г. представя Португалия в XIII Международен фестивал за експериментален театър в Кайро, като се оказва единственият аматьорски театър, който участва в събитието. Същата година в Театро да Тринидаде в Лисабон Карлош Кабрал поставя пиесата „Учителят по пиано“ (*O Professor de piano*). Представлението е изиграно в рамките на цикъла „Нови португалски пиеси от съвременни писатели“. След представянето на серията от спектакли е организирана кръгла маса, достъпна за широката публика, с участието на всеки автор, на актьорите и на критиците.

През 1997 г. Групата за посвещение в театъра на Трафария (GITT – Grupo de Iniciação Teatral da Trafaria) поставя „До кладенеца“ (*Junto ao Poço*), а в Независимия театър на Лоуреш Карлош Паниагуа Фетейро поставя „Разединеният човек“. Театър Тагъс (Tagus Theatre), известен също като Английския театър на Лисабон, представя „Магдалена“ и „Мъжът с вълнената вратовръзка“ (*O Homem da Gravata de Lã*, преведена на английски език през същата година). И двете представления участват в театрален фестивал „Фриндж“ в Единбург. През 1999 г. в Театър „Те-ато“, където по настоящем има зала на името на Жайме Салазар Сампайо, е поставена пиесата „Мъжът с вълнената вратовръзка“, като режисьор е Елена Фриаш. Представлението е изиграно в църквата „Св. Франциск“ в Порталегре по време на Международния театрален фестивал в града, а през 2001 г. същият спектакъл гостува в гр. Блуменау в Бразилия. През същата година Фернандо Оливейра поставя „Сестринство“ (*Irmandade*) с театрална трупа „Сенадро“. Спектакълът е представен в театър „Таборда“ в рамките на I Изложение на младежкия театър в Лисабон, в IX

издание на Международен театрален фестивал в Порталегре и през 2000 г. – в театър „Триндаде“ в Лисабон.

Всичко изложено дотук ясно подчерта, че от началото на кариерата си до края на жизнения си път Жайме Салазар Сампайо се радва не само на вдъхновение за създаването на своите литературни произведения, но и за постоянната им театрална реализация, постигната също чрез сътрудничеството с най-изтъкнатите за времето си португалски театрални режисьори. Сблъсъкът с цензурата преди установяването на демокрацията в Португалия изпитва смелостта на човека дали изобщо отново да посегне към театъра и да се завърне не само към темите, засягащи интимните взаимоотношения между хората, но и към социалните проблеми на португалското общество, които са обаче общовалидни, независимо от географските измерения на потисничеството и най-вече на мъката. Точно тази смелост и интересът на автора към терзанията на човешкото същество позволяват пиесите на Жайме Салазар Сампайо да останат винаги актуални и да заинтригуват читателите извън границите на родината му.

Библиография

- Андреева, Я. (2010), *Прочити на португалската литература*, Пропелер, София.
- Cruz, D. I. (2005), *O Essencial sobre Jaime Salazar Sampaio*, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa.
- Fadda, S. (1998), *O Teatro do Absurdo em Portugal*, Edições Cosmos, Lisboa.
- Fadda, S. (2006), *Escritas à Beira do Palco*, Publicações Dom Quixote, Lisboa.
- Fêteiro, C. P. (1974), *Este teatro: Uma leitura*, in Salazar Sampaio. *Seis peças*. Plátano Editora, Coleção Teatro Vivo, Lisboa, pp. 225–241.
- Melo, J. S. (2006), *O soaço oscila e o homem retoma o seu caminho incerto*, in Fadda, S. (2006) *Jaime Salazar Sampaio: Escritas à beira do palco*, Publicações D. Quixote, Lisboa, pp. 141–143.
- Porto, C. (1977), *Recensão crítica a Os Preços, de Jaime Salazar Sampaio*, in Revista Colóquio/Letras, Recensões Críticas, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa, № 36, Mar. 1977, pp. 79–80.
- Porto, C. (2000), “Recensão crítica a 'Teatro Completo', de Jaime Salazar Sampaio”, *Revista Colóquio/Letras. Recensões Críticas*, Fundação Calouste Gulbenkian, Lisboa, № 155/156, Jan. 2000, pp. 425–426.
- Sampaio, J. S. (2003), *Percursos de um dramaturgo*, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, Lisboa.

Онлайн източници и бази данни:

Artistas Unidos, <https://artistasunidos.pt> (29.01.2025).

Despacho (extracto) № 15 790/2005, Diário da República (2ª série), № 138, (20 de Julho

de 2005), p. 10 559, <https://files.diariodarepublica.pt/2s/2005/07/138000000/1055910559.pdf> (26.01.2025).

Dramaturgia portuguesa dos séculos XX e XXI, projecto e direcção científica: Sebastiana Fadda, <https://www.dramaonline.pt/pt/publicacoes/a-inauguracao-da-estatua> (28.01.2025).
Edinburgh Festival Fringe Society, https://issuu.com/edinburgh_festival_fringe/docs/1997_fringe_programme/1 (03.02.2025).

ас. Сони Бохосян

bohosjan@uni-sofia.bg

Факултет по класически и нови филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

бул. „Цар Освободител“ 15

София 1504

България

Asst. Prof. Soni Bohosyan

bohosjan@uni-sofia.bg

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

15 Tzar Osvoboditel Blvd.

Sofia 1504

Bulgaria